

SKUP 2002 – 35

Prosjekt: Maktens midler
Medarbeider: Arild Aspøy
Publikasjon: NRK-Brennpunkt
Publisert: September 02
Medium: Fjernsyn
Tema:

Metoderapport for dokumentaren

”Maktens Midler”

Programansvarlig:
Arild Aspøy

Redaktør:
Per Anders Johansen

NRK-Brennpunkt,
FG-31 0340 OSLO
Tlf. 23047000

Publiseringsdato:

10.9.2002

1. Innledning

Dokumentaren ”Maktens midler” satt fokus på en viktig side ved norsk politikk, nemlig bruken av såkalte uavhengige forskningsrapporter i forbindelse med politisk maktutøvelse. Dokumentaren tar for seg en av de viktigste og største uavhengige utredningsinstituttene i Norge – Econ – og førte til en bred debatt om oppdragsforskning, talltriksing og lobbyvirksomhet under påskudd av forskning.

2. Bakgrunn

Arbeidet med denne saken startet egentlig i 1998 da jeg laget et program om Norges Rederiforbunds kampanje for å få fjernet skatten for skipsrederier. ECONs arbeid for rederiforbundet var den gang et viktig premiss for denne kampanjen. Flere rapporter som la grunnlaget for lobbykampanjen. Jeg reagerte særlig på at ECON etter at de hadde fått oppdraget fra Rederiforbundet hyret en person som hadde arbeidet i Rederiforbundet i 10 år for å gjøre utredningen.

3. Kilder

- Gjennomgang av 3 årganger med rapporter fra ECON.
- Systematisk undersøkelse av alle rapporter for interesseorganisasjoner og firmaer i denne perioden. Dette utgjorde til sammen 35 rapporter.
- Sammenligning med disse institusjonenes kampanjer og holdninger i denne perioden.
- Gjennomgang av alle rapporter for Statoil, Hydro, Oljeindustrien, Legemiddelindustrien, Bygenæringen, NAVO, Hafslund, Kraftselskapene.
- Postjournal for Miljøverndept mens Stoltenberg i statssekretær, Olje og Energi mens statsråd der
- Stortingets Olje og energikomites postjournal.
- Brønnøysund historisk arkiv.
- ECONs styrereferater fra årene 1991-94
- 52 muntlige kilder

4. Metoder og organisering av arbeidet

For å kunne si at ECON er en del av et lobbysystem var det nødvendig å sette seg inn i en rekke saker og studere ECONs rapporter og rollen disse spilte i avgjørelsesprosessen.

Dette innebar:

Sporing av ECONs innflytelse i Stortinget, i departementene i pressen.

Søking etter referanser til ECONs rapporter i Stortinget og i media.

Søking etter ECONs oppdragsgivere i departementene som er blant de største kundene.

Yngve Nilsens doktoravhandling spilte en avgjørende rolle for forståelse av ECONs rolle i klimapolitikken og i forholdet til Jens Stoltenberg og Olje og Energidepartementet.

Jens Stoltenbergs forbindelser til ECON kunne blitt betydelig større hvis det hadde vist seg å være riktig det som sto i de offisielle papirene i Brønnøysund; nemlig at han var medlem av styret i ECON samtidig som han var Olje og energiminister og hans departement ga flere oppdrag til ECON.

Et møte med ledelsen i ECON avklarte at det ikke var slik Brønnøysundpapirene ville ha det til; Stoltenberg hadde skrevet et brev samme dag som han ble statsråd hvor han trakk seg.

I arbeidet med programmet hadde vi til sammen 52 muntlige kilder. Blant disse var flere tidligere ansatte i ECON: ingen av dem ville uttale seg offentlig. Flere av dem bekreftet likevel min analyse av metodene som ble brukt mht. til å gi oppdragsgiverne de konklusjonene de ville ha. Andre avviste at de selv hadde vært med på å skrive slike rapporter.

Flere i andre forskningsmiljøer var kritiske til ECONs metoder, men flere av dem sa rett ut at de ikke ville uttale seg fordi de fryktet konsekvensene av å avsløre en slik kritisk holdning til oppdragsforskning og oppdragstakere. Det kunne få konsekvenser for deres egen forskning.

Vi vurderte også flere andre historier som ikke kom med i programmet, blant annet historien om oljeindustriens svartmaling av investeringsnivået, matvareprisene, Rune Bjerke og Hafslund.

5. Graving i forskningsrapporter

I en metoderapporten som dette vil det føre for langt å gå i detalj gjennom de enkelte rapportene som vi tok for oss – og hvordan dette skjedde. Kort fortalt var hovedhensikten å gå til bunns i de tallene og konklusjonene som ble presentert, og se nærmere på hvilke forutsetninger som tallene egentlig baserte seg på.

Som et eksempel på dette, har jeg valgt å illustrere arbeidet med legemiddel-rapporten til Econ.

Det vanskeligste her var å gjennomskue de statistiske undersøkelsene ECON hadde gjort for å komme fram til at Referanseprisreformen var så dyr som de påsto. Jeg brukte her flere

metoder; systematisk sammenligning med grunnlagsmaterialet som ECON hadde fått fra Rikstrykdeverket, viste at de i flere tilfeller hadde presentert dataene feil. Jeg gikk gjennom en rekke av tallene de hadde kommet fram til og sammenlignet dem med grunnlagsmaterialet.

Den viktigste metoden var å regne seg fram til at ECON hadde overdrevet kraftig tidsbruken apotekene og legene brukte for å informere kundene om det nye systemet. Jeg fikk følelsen av at det var noe fundamentalt galt da jeg gikk gjennom tallene med følgende analyse:

Sitat fra egne arbeidsnotater:

**”Timer pr apotek ; ECONS totale timetall delt på antall apotek iflg. Apotekforeningen
Prosent av totalt antall apotek i ECONS utvalg. Timer totalt i utvalget basert på 22 prosent, delt på tot
ant timer Timer pr apotek i utvalget; 22 prosent av timene delt på antall apotek i utvalget
Minutter pr apotek i utvalget; timer pr apotek delt på 60. Antall dagsverk totalt i utvalget; antall minutter pr
apot i utv tot, delt på 9,2 Antall dagsverk pr apotek i ute; tot Ant dagsv. Delt på antl apotek.”**

Denne typen leking med tallene gjorde jeg først for å få bekreftet om jeg var inne på noe, og at det var grunn til å stille spørsmål ved om ECONs tall var feil. Men det var først da jeg fikk ECONs tall at jeg fikk bekreftet hva de hadde gjort feil.

De hadde laget et veldig vanskelig regnestykke av noe som var mye enklere, men dette vanskelige regnestykket hadde en fundamental feil: de hadde delt antall minutter ekstratid på feil antall ukedager. Dermed var den daglige ekstratiden mye større enn den skulle vært.

Her er et sitat fra ECONs egen forklaring til meg:

”For hvert apotek har vi regnet ut: (minutter pr uke * antall uker i året)/(antall årsverk i apoteket * antall arbeidsdager i et årsverk) som er lik (minutter pr år) /(dager pr år) som er lik minutter pr dagsverk. Så har regnet ut gjennomsnittet av alle apotekene. Det gir 9,2 minutter pr. dagsverk.” forklarte den ansvarlige for utredningen til meg i en mail.

ECON hadde altså dividert det gjennomsnittlige antall minutter oppgitt med antall standard arbeidsdager i ett år for å komme til antall minutter brukt pr. dagsverk, mens utgangspunktet ifra spørreskjemaet er at apotekene er spurt om å oppgi tall for hver uke. Det blir dermed feil å dele på standard antall arbeidsdager pr ansatt siden apotekene har åpent 6 dager i uken.

Siden spørsmålene er besvart av en person på vegne av hele apoteket må uken regnes som 6 dager, hele apotekets åpningstid, evt. 44,5 timer som er den offisielle gjennomsnittlige åpningstid for apotekene.

Det viktigste med rapportene for legemiddelindustrien var imidlertid at de var en del av et mønster. Min gjennomgang av dokumentene som lå til grunn for reformen viste at ECON hadde skrevet rapporter på oppdrag av LMI mens reformen ble planlagt. Disse rapportene ble lagt fram for utvalget som utredet reformen og brukt som argument for å stanse den. Men den ble altså innført. Da jeg gikk gjennom listen over ECONs oppdrag de siste tre årene oppdaget jeg jo at ECON også hadde gjort et oppdrag for Sosial og Helsedepartementet om samme tema. Og det syntes jeg var merkelig at de som hadde argumentert for at reformen ikke skulle innføres også skulle evaluere den samme reformen.

6. SPESIELLE UTFORDRINGER

6.1. Forholdet til ECON

En av de store utfordringene i forbindelse med dette arbeidet, var at ECON-sjefen Roland fikk lyst til å bli redaktør underveis i produksjonen. For å stille opp til intervju, stilte han flere betingelser, som vil oppfattes som meget problematiske og dels uakseptable.

Roland forlangte at intervjuet med ham – dersom det ble tatt – skulle vises uredigert. Han forlangte også at han skulle se hele programmet før han ga noe intervju. Han begrunnet dette med at han ikke ønsket å bli ”kryssklippet”.

For programmets del var det i våre øyne svært viktig å ha med Roland – både for balansens skyld og for troverdighetens skyld. Vi gikk etter en del tautrekking med på at vi skulle bruke en uredigert del av intervjuet, men vi forbeholdt oss retten til å bestemme hvilken del. Da Roland helt til slutt fikk til gjennomsyn også denne delen av programmet, ville han styre hvilken del av intervjuet som skulle styres, men det gikk vi ikke med på, helt i tråd med den skriftlige avtalen vi hadde.

Det hører med til sjeldenhetene at intervjuobjekter går så langt i å forsøke å redigere programmet. Selve kravet om en uredigert bit kan selvfølgelig forstås utifra de erfaringene mange maktpersoner har hatt med media. Og erfaringene med å gi Roland såpass mye råderett var egentlige gode; vi fikk intervjuet og vi fikk konfrontert ham på en skikkelig måte.

6.2. ECON og media

Et forhold som vi diskuterte flere ganger, var forholdet mellom ECON og mediene. En av årsakene til at ECONs rapporter har hatt et slikt gjennomslag, er at ECON har vært svært dyktige i å bruke mediene. Samtidig resulterer ECONs rapporter ofte i ”tallsaker”, som det er enkelt å lage lettfattelige oppslag på for journalistene.

Et område hvor vi håper å gjøre mer arbeid i fremtiden, er nettopp hvordan mediene lar seg bruke i slike lobbykampanjer.

AVSLUTNING

ECON-dokumentaren skiller seg på mange måter ut fra veldig mye som har vært gjort av undersøkende journalistikk på TV. I utgangspunktet er nemlig temaet av en slik karakter at mange TV-journalister nærmest forkaster problemstillingen i utgangspunktet – ”slikt går det ikke an å lage TV av”.

En av de viktigste og nyttigste erfaringene vi har dratt av ECON-arbeidet, er at dette faktisk lar seg gjøre – og at TV-mediet ikke bare egner seg til å formidle følelser og opplevelser. Rent journalistisk har det også vært en stor utfordring – og en fornøyelse – å kunne grave seg ned i forskernes verden, og plukke deres forutsetninger fra hverandre.

ECON-dokumentaren utløste en bred debatt om ECON, etikk og forskning. En rekke aviser fulgte opp dokumentaren, og i kommentarspaltene raste debatten i lang tid i etterkant. I hvilken grad programmet har hatt noen konsekvenser ut over det, er det vanskelig for oss å vurdere – men det er vel grunn til å anta at i hvert fall ECON tenker seg litt mer om neste gang de bruker sin forskerdrakt til å drive lobby for mektige interesser.

Aktuelle linker:

Brennpunkt-artikler

<http://www.nrk.no/programmer/tv/brennpunkt/2123630.html>

<http://www.nrk.no/kanal/nrk1/brennpunkt/2123352.html>

<http://www.nrk.no/kanal/nrk1/brennpunkt/2123279.html>

<http://www.nrk.no/kanal/nrk1/brennpunkt/2123178.html>

<http://www.nrk.no/kanal/nrk1/brennpunkt/2120702.html>

<http://www.nrk.no/kanal/nrk1/brennpunkt/2120633.html>

Debatt-saker i etterkant av programmet:

<http://www.nrk.no/programmer/tv/brennpunkt/2170104.html>